

Gångna tiders fäbodväsen i Hille

Modern mjölkhantering gjorde vallarna överflödiga.

Det har i en lärdomsstad skrivits en uppsats om fäbodväsendet i Hille. Ur denna hämtar sign. med benäget tillstånd av författarinnan, en del av glömda ting, som samlats genom besök på ort och ställe och genom studier av tillgängliga källor.

x

Det synes inte vara känt under vilket århundrade socknens fäbodan blivit anlagda. Uppgifterna säga endast att de voro anlagda före år 1748. På en byskogskarta för Björke från 1733 nämnes en vall med tre stugor som ägdes av tre bönder. Likaså hade Oppala år 1746 två vallar. Västervallen med fyra stugor och fäbodarna vid "fäbodsjön" med tre stugor. En byskogskarta från södra Åbyggeby år 1738 utvisar också två fäbodvallar, benämnda höst- och vårfäbodan med respektive tre och fyra stugor vardera. Från 1865 till 80–90-talet kulminerade tydligen fäbodväsendet i Hille. Under denna tid står Västervallen i Oppala med åtta stugor och Utnora i Björke med sju stugor. Näst efter dessa komma Åbyggeby-Bosjövallen med sex stugor och Sätra fäbodan med fem stugor, medan de övriga av socknens sexton fäbodan uppvisa 1–4 stugor. Efter år 1865 har Oppala tre fäbodan, nämligen Västervallen, Östervallen och Norrmarken. Åbyggeby har Rovavallen, Sälängsbodarna och Bosjövallen. Trödje har Östmuren, Nyvallen och Utverka. Men Björke har fortfarande bara en vall, kanske den största och vackraste, den ligger vid en vik av havet. Hillevallen och Varvavallen ha också sina anor från tiden före 1748.

2

På Östervallen i Oppala finnes en stuga kvar. Björke-, Hille- och Varva-vallarna ha övergått till fast bebyggelse, och till sommarvistelse för semesterfolk. Några gårdar i Hillebyn, ha alltför sina djur på sommarbete på "Hille fäbodan" i brist på betesmarker hemma vid gårdarna.

Det äldsta stadiet av byfäbodan bestod i gemensam stuga och vall, heter det i uppsatsen. Därav finns dock inte nu några spår. Vissa drag av gemensamhetsfäbodan har man spårat i Forsby, där man var två hushåll om varje stuga. Här kan inflickas att förhållandet med två hushåll om en stuga praktiserats även på Björkevallen under en ej alltför avlägsen tid, och förekommer även nu på Hille fäbodan. Varje hushåll hade dock i gången tid eget "fähus," enl. uppsatsens förf. Stugorna bestodo endast av ett kök med murad öppen spis och ett skafferi av stugans bredd. På Östervallen i Oppala saknade ett par stugor spis av den anledning att varje stuga hade sitt kokhus utanför väggen, en så kallad kur byggd av hässjängar i stil med lappkåtorna, i vars mitt en öppen eldstad var placerad. Om kokhus av detta slag kan man läsa i Turistföreningens årsbok 1932, där det heter att "dess förekomst markerar på en gång sammanhanget med norden och östern och en stor ålderdomlighet."

Enligt en av uppsatsens många tabeller har koantalet inom socknen minskat under perioden 1860–1837 från 1.201 till 1.054. Däremot har antalet ungnöt och kalvar ökat från 206 till 379. 1932 års husdjursräkning uppvisar högsta antalet kor med siffran 1.233. Ungnöten hade sitt största antal år 1927 med summan 437. Största antalet får och lamm fanns i Hille under åren 1895–1919, då siffrorna varierade mellan 1.722 och 1.467 men hade 1937 minskat till 91. Av getter och killingar fanns det år 1860 305 men nedgången i siffrorna äro stora och år 1932 funnos endast 9, år 1937 inga alls. År 1860 var antalet hästar 355, år 1919 379, år 1937 286.

Åbyggeby synes vara den by inom socknen som i äldre tid haft det besvärligast med betesfrågan. Tvåfäbodsystemet har i denna by gamla anor. Tidigt på våren flyttade man till vårfäbodarna, på eftersommaren till höstfäbodarna. I Oppala däremot lämnade man fäbodvallen under slåttern för att hjälpa till hemma vid gården. När detta var gjort företog man åter en fäbodfärd till samma plats. Kanske gäller

inte detta alla vallar, och på en del, t. ex. Björkevallen var man stationerad hela sommaren. Flyttningen till fäbodarna hade sina vissa dagar i början av juni eller på trefaldighetslördagen, även om denna inföll i maj. I Trödde dröjde man med flyttningen till ett par dagar efter midsommar. Hemflyttningen hade också sina bestämda dagar. ”Bernsmäss” den 11 augusti var hemflyttningssdag från Hillevallen.

x

Det har berättats för sign. att man ett år tänkte förlänga vistelsen där några dagar men det gick inte alls. På Bernsmässdagen gingo kossorna själva hem till byn och det var inte möjligt få dem tillbaka. Fäbodflickorna fingo fara hem. Så är det med djuren än idag. Man kan inte ändra tiden hur som helst i ladugården. Ingen djurvänlig husmor vill möta kossornas förebrående blickar och därför skötes ladugården alltid på bestämda klockslag.

På 1700-talet klagar en författare över Gästriklands dåliga kor. Han säger sig inte någonsin sett sämre djur. Hille synes dock ha intagit en särställning ty det heter om betesmarken att den trots stenbundenhet var fördelaktig och att det ”mot havssidan finnes det bästa mulbete, varav boskapsskötseln är förmånlig.”

4

Efter 1880 började fäbodarna nedläggas en och en. Intensifieringen av åkerbruket med odling av foderväxter, separatorer samt i en del byar möjligheten till försäljning av mjölken i staden voro några av orsakerna härtill. Hushållningssällskapets propaganda bidrog också till att fäboddriften upphörde.

Fäbodflickorna på Rovavallen brydde sig troligen mindre om sällskapets åsikter men flydde från vallen i skräck för rallarna, som kommo och byggde Gefle–Ockelbo järnväg. Mjölkförsäljningen till staden från Åbyggeby, Fors och Varva byar började redan på 1860-talet, och säges av dåtida skribenter ”lämna hillebonden en ganska god inkomst.” Men skribenten fortsätter ”... mycket är att göra innan boskapsskötseln blir en lönande affär.” Djurmaterialet är också ett annat nu än förr men redan 1872 skriver man i en gillesberättelse från Gefle–Valbo–Hille hushållsgille, ”...att allmogen icke längre tror, att många illa födda kor i ladugården äro bättre än färre svältfödda.”

Att fäbodväsendet i äldre tider var en god sak förstodo dock flera än bönderna. Bland Per-Lars-gårdens gamla papper (Hille Hembygdsgård) funno förra ägarna en debetsedel från 1842, som upptog fäbodskatt och höskatt.

x

Vistelsen i fäbodarna har inte heller i våra byar helt förlorat greppet kring tanke och fantasi. När vårsolen smälter snö och is i skog och mark och dofterna från naturens pånyttfödelse tränga sig in på människoboningar, då upplever många nå nytt fäbodfärdens tjusning. Då berätta de gamla om gång över kavelbroar och stänger, och om koskällors klang och locktoners eko mot hällar och höjder, och om bördan som slängdes över axeln och som man inte befriades ifrån mer än vid ett enda rastställe under den långa vandringen på obanade stigar.

5

Blev man trött, t. ex. efter Björkestigen, tog man en kvist från marken och släpade den efter sig tills man kom till ”halvfärdeskasen” där den kastades på densamma, som naturligtvis inte tändes i sommarhettan, och tröttheten försvann. Ett stycke till fick man gå innan man nådde vilarhällan, där man hade rätt att pusta ut.

De gamlas berättelser bli dock aldrig till klagolåt över obanade stigar och tunga bördor. Det var livet på vallen och nyttan, som man där gjorde, som hade någon betydelse. Rösten blir f. ö. vek och varm vid minnet av allt där bredvid, såsom då veckohelgen kom med besök från bygden, där någon var särskilt välkommen och där denne någon vandrade vid ens sida i sommar natt, då dimman låg skir och lätt över blåa vatten, eller då man sida vid sida vandrade till källan som låg där i skydd av yviga grenar från åldriga

granar, eller man stod på stugans trappa och såg solen försvinna i väster medan skuggorna från intilliggande tät granskog blevo djupa och mörka och en kläpp en koskälla slog ett slag då och då i fäbodfäjsset, där kossorna förnöjda idisslade sin föda.

Det kokades kaffe sådana nätter i stugans kritade spis och mässingkrukans vildblomster, där blåögd förgätmigej dallrade över kanten, spred en doft och skänkte en stämning som ännu i minnet får något av andakt över sig.

Malin

(signatur för Maria Lindholm)

Utnora fäbodvall i början av 1900-talet.

Personerna på bilden är f. v. Johan Wiblom, fiskare i Utnora; August Nyström, Stina Johansson, Hulda Wiblom, Ferdina Hillman, Anna Nyström, ”Jon-Olsmor” gift med Jonas Olsson och Karin Wiblom.

I bakgrunden handlare Källberg och ”fröken” Katarina Nordström, som var Utnoras första sommargäst.